PRILOG POZNAVANJU POVIJESTI HORTIKULTURNE I BILINOGOJSTVENE EDUKACIJE STANOVNIŠTVA ŠIBENSKOG KOTARA U RAZDOBLJU 1920. – 1939. GODINE

Boris DORBIĆ
Anita PAMUKOVIĆ
Veleučilište „Marko Marulić“ u Kninu
Milivoj BLAŽEVIĆ
Državni arhiv u Šibeniku, Hrvatska

UDK: 631(497.5 Šibenik)“19“
Prethodno priopćenje
Prihvaćeno: 5. rujna 2014.

U vremenskom razdoblju između dva svjetska rata na području Šibenskog kotara stanovništvu je jedna od temeljnih gospodarskih grana bila poljoprivreda. Puk je hranu proizvodio najvećim dijelom za vlastite potrebe. Na ovom području najrazvijenije je bilo vinogradarstvo i vinarstvo te ratarstvo. Urbana i mjestimično vangradska poljoprivreda bila je temeljena na uzgoju povrtnih i ukrasnih kultura. Njihova promocija i razvoj najviše supoticani kroz poljoprivredno školstvo i poljoprivredne izložbe te kroz srodne grane voćarstva i bilinogojstva. Kotarske su vlasti na različite načine potpomagale edukaciju poljoprivrednog stanovništva. Korištenjem i analizom arhivskih podataka te znanstvene literature daje se prilog poznavanju i razvoju agrarne edukacije Šibenskog kotara u razdoblju 1920. – 1939. godine.

Ključne riječi: poljoprivreda, edukacija, šibenski kotar, hortikultura, bilinogojstvo, krajobraz.

UVOD

“Poljoprivreda je bila još na početku 20. stoljeća najznačajnija privredna djelatnost Hrvatske.” [1] Agrarna proizvodnja na širem šibenskom području bila je bremenita tradicijom zadržanih kolonatskih odražaja iz prijelaza 19. u 20. stoljeće. U nedostatku tehnologije i strukovne edukacije zaostala je u odnosu na stanje prema ostatku Hrvatske. Edukacija se obavljala obzirom na opće unapređenje oko prehrane domicilnog stanovništva i samo su određeni viškovi u proizvodnji vina i ulja imali značaj za spomen kao izvoz u doba tadašnje Kraljevine Jugoslavije, posebno prema zemljama Srednje Europe.

Poljoprivreda je bila značajna gospodarska grana na području Šibenskog kotara ti-

[1] Vladimir Stipetić, Razvitak poljoprivredne proizvodnje u Hrvatskoj: tendencije, stanje i osnovni problemi, *Zbornik radova-Sveučilišta u Rijeci*, Ekonomski fakultet, god 23, sv. 1. 2005., 25.

jekom 20-ih i 30-ih godina 20 stoljeća. Šibenik je također imao i značajnu ulogu u tadašnjem gospodarstvu, osobito u trgovačkoj, obrtničkoj i industrijskoj preobrazbi Dalmacije početkom 20. stoljeća.[2] U priobalnom području najviše se uzgajala vinova loza, koja je činila polovinu ukupne vrijednosti proizvodnje.Vinogradarska proizvodnja bila je veoma značajna te je 1923. godine na tom području bilo 8.200 ha obnovljenih vinograda.[3] Nakon vinogradarstva značajan je uzgoj žitarica pa tek onda maslina. Otočno područje karakterizira uzgoj vinove loze i masline. Zagorsko područje bilo je više orijentirano na ratarsku proizvodnju. Nastojala se podići i proizvodnja duhana te buhača.

Zemljišno-klimatske prilike pogodovale su vinogradarskoj proizvodnji, a relativno lak transport morem dao je vrlo rano toj proizvodnji tržišni karakter.[4]

Oranične površine služile su za proizvodnju žitarica, oko 75% i povrća,oko 12%. Znatno su se manje koristile za proizvodnju krmnog bilja, 3% i industrijskog bilja, 2%. Ugari, rasadnici i neobrađeni pašnjaci obuhvaćali su oko 8% oranič nih površina.[5] Prema statističkim podatcima iz 1927. godine u proizvodnji vina kotar Šibenik davao je 18% udjela u ukupnoj proizvodnji Dalmacije.[6] Smokve kao voćarska kultura uglavnom se uzgajaju u zajednicama s maslinama.

Važna voćna kultura bila je višnja maraška. Povrćarstvo je bilo glavno gradsko zanimanje u poljoprivredi, a od prigradskih mjestanaročito je bilo razvijeno u Betini na otoku Murteru čiji su stanovnici 1933. godine posadili"(…) *300.000 strukova cvjetače, veće količine graška, boba, rajčice i drugog povrća."* [7]

Prema podatcima koje za šibensko kotarsko područje 1923. godine donosi Stanko Ožanić, Šibenik je 1922. godine imao 8.234 ha zemljišta pod vinogradima. Pod žitaricama je bilo 5.428 ha zemljišta, a pod pašnjacima 51.100 ha.[8]

Prema statističkim podatcima iz 1925. godine na području Šibenika najviše je bilo pašnjaka 51.101 ha, oranica 7.625 ha, vinograda 6.509 ha, voćnjaka 5.257 ha, vrtova 574 ha i livada 218 ha.[9] Najznačajniji proizvodni centri maslina bili su na području Šibenika i Dubrovnika. Godine 1931. evidentirano je 670.300 stabala maslina. Milivoj Blažević ističe da je maslinarstvo igralo značajnu ulogu, osobito u zapadnom dijelu

2 Milivoj Blažević, Šibensko gospodarstvo od sredine 19. stoljeća do 1921, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 51, 2009., 161.

3 Stanko Ožanić, *Poljoprivreda Dalmacije*, Split, 1923.

4 Josip Defilippis, *Dalmatinsko selo u promjenama*, Split, 1997.

5 Ministarstvo poljoprivrede, *Obrađena zemlja i žetveni prinosi*, u: J. Defilippis, *Dalmatinsko selo u promjenama*.

6 Privreda i radnici u Dalmaciji, *Izvještaj radničke komore o radu 1928. i 1929. godine,* u: J. Defilippis, *Dalmatinsko selo u promjenama*.

7 OU/GPŠ, B.B, kut. 435, 31. III. 1934., *Stanje poljoprivrede u Šibeniku.*

8 S. Ožanić, *Poljoprivreda Dalmacije*, 115.

9 Državni arhiv Zadar, Arhivski centar Šibenik, Arhivski fond: Općinsko upraviteljstvo/Kotarsko poglavarstvo Šibenik, *Poljoprivredna statistika za 1925. godinu*.

šibenske općine (Vodice, Murter, Tijesno).[10] Tada se nije odveć vodila briga o zaštiti agrarnog krajobraza, a Šibensko je područje imalo mnoštvo suhozida, gromila, bunja, gusterni itd.[11]

Gospodarska svjetska kriza imala je i svoje odraze na opće stanje razvoja poljoprivrede i socijalnog aspekta kako u Primorskoj banovini tako i u Šibeniku.

Ministar poljoprivrede u Vladi Kraljevine Jugoslavije Otto Frangeš iznosi činjenicu da je 1931. godine u Dalmaciji zaduženo čak 44% svih seljačkih gospodarstava, a da se čak 73,78% svih gospodarstava ne može svojim prihodom prehraniti do sljedeće žetve. Takva situacija primorala je stanovništvo na iseljavanje većinom u prekomorske zemlje: Australiju, Argentinu, Venezuelu i Sad.[12] Računa se da je potkraj 19. i početkom 20. stoljeća iz dalmatinskih sela emigriralo oko 100.000 stanovnika.[13]

Nedovoljno educirano stanovništvo nije uspjelo održati ovu važnu gospodarsku granu stabilnom i rentabilnom. Na navedeno nepovoljno je djelovala i pogrešna agrarna politika. Na području ondašnjeg kotara postojala je volja za unapređenjem poljoprivrede kroz redovnu nastavu i tečajeve. Tadašnje društvene prilike i tehnološka nazadnost nisu pozitivno djelovale na poljoprivredno školstvo, različite vidove edukacije i napredovanje agrarne struke. Mogu se izdvojiti i svijetli primjeri, kao npr. Petar Biankini-Mastličević koji je djelovao na šibenskoj ratarnici, a posebice se istakao kao vrsni učitelj i znanstvenik na području ratarstva i ukrasnog bilja.

"Stanko Ožanić, pripada grupi austrijskih stručnjaka 19. stoljeća koji su smatrali da je obrazovanje poljoprivrednika iznimno važan element napretka poljoprivrede." [14] Svojim djelovanjem u struci zagovarao je važnost poljoprivrednog obrazovanja kroz nekoliko nivoa: a) prosvjetno-propagandistički vid, a posebnu važnost daje formiranju školskih vrtova, b) putna poljoprivredna nastava, c) održavanje raznih poljodjelskih tečajeva, d) škole za domaćice, e) različiti vidovi edukacije za radnike i stručnjake u poljoprivredi itd. Ožanić se na prvom mjestu zalagao za razvoj vinogradarstva i voćarstva. Posebnu pažnju posvećivao je razvoju povrćarstva i cvjećarstva.[15]

Franjevci su pri pučkim nižerazrednim školama i nedjeljnim podukama pučanstvu prezentirali način i tehniku u vrtlarskim radnjama, u svezi povećanja prihoda.U ovom

[10] Milivoj Blažević, Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 49, 2007.

[11] Boris Dorbić, Marija Krnčević, Željko Krnčević, Nikolina Gaćina, Krajobrazno uređenje i zaštita ruralnog okoliša Starokršćanske crkve Srima-Prižba kod Šibenika s posebnim osvrtom na gastronomske vrijednosti u svrhu turističke valorizacije, *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, br. 2, 2012., 25.

[12] Otto Frangeš, Problemi relativne napučenosti u Jugoslaviji, *Arhiv ministarstva poljoprivrede*, Beograd, 1938.

[13] Josip Defilippis, Promjene u poljoprivredi i selu Dalmacije u posljednjih stotinjak godina, *Društvena istraživanja*, god. 15, br. 6 (86), 2006., 1049.

[14] Vladimir Stipetić, Stanko Ožanić i njegov rad na strategiji poljoprivrednog razvoja Dalmacije, *Zadarska smotra-Časopis za kulturu, znanost i umjetnost*, br. 1 - 2, Zadar, 1994., 135 – 142.

[15] Isto.

će se radu prikazati povijesne činjenice te ostali prilozi za poznavanje ondašnjeg razvoja hortikulturne i bilinogojstvene edukacije stanovništva.

STANJE HORTIKULTURNE I BILINOGOJSTVENE EDUKACIJE STANOVNIŠTVA ŠIBENSKOG KOTARA U RAZDOBLJU OD 1920. – 1930. GODINE

Težak položaj vinarstva i općenito gospodarsku zapuštenost[16] prezentira istaknuti vinski stručnjak Vinko Anzulović koji u Šibeniku od 1921. godine djeluje kao kotarski agronom.Anzulović poslove agronoma obavlja u Šibeniku od 1902. godine. Osim u šibenskom radio je i na kninskom i splitskom području. Specijalizirao se za vinarstvo, ali je imao i rezultata na unapređenju maslinarstva i voćarstva. Dao je znatni doprinos usavršavanju i educiranju šibenskog težaka održavanjem raznih tečajeva te brojnim predavanjima i terenskom obukom o vinarstvu, maslinarstvu i voćarstvu, posebno na području Murtera, Vodica, Tijesna, Skradina, Primoštena i Rogoznice.[17]

"Prema podatcima koje za šibensko kotarsko područje 1923. godine donosi Stanko Ožanić, Šibenik je 1922. godine imao 8.234 ha zemljišta pod vinogradima. Pod žitaricama je bilo 5.428 ha zemljišta, a pod pašnjacima 51.100 ha.[18] Podatci o poljoprivrednoj djelatnosti pokazuju izuzetno loš prinos na većini zasađenih kultura. Prevladava pšenica i ječam s malim udjelom zasađenog kukuruza.Nešto bolji je prinos mahunarki, a prihodi od vina su na prvom mjestu prihoda šibenskog seljaka i težaka." [19]

Tablica 1. pokazuje izuzetan značaj Šibenika i bližeg okolnog područja u proizvodnji vina iz 1921. godine sa 39,5% udjela u ukupnoj proizvodnji kotara. Od ostalih općina Vodice sudjeluju sa 18,6%, Tijesno sa 14,1% i Skradin sa 12,5%. Preostale tri općine proizvode 15,3% od ukupne proizvodnje kotara. Takav, relativno solidan vinogradarski uspjeh zasjenjen je teškim socijalnim statusom težaka uvjetovanim mnogim nepravdama u državnoj politici oko izmjene novca. Vladin prijedlog o zamjeni austrijske krune dinarom u odnosu 1:4 svakako nije odgovarao ondašnjem težaku.[20]

[16] Milivoj Blažević, Povijest trgovačke, obrtničke i bankarske djelatnosti u Šibeniku od 1921. do 1941. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 52, 2010., 347.

[17] DAŠI, Zbirka poljoprivreda (dalje: ZP), Izvješće V. Anzulovića Velikom županu splitske oblasti 1924.

[18] S. Ožanić, *Poljoprivreda Dalmacije*, 115.

[19] OU/KPŠ, br. 811, kut. 397, 8. XI. 1921, Statistika zemljorada, Žetveni prinos u 1921.

[20] M. Blažević, Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine, 651.

Tablica 1. Stanje vinogradarstva u 1921. godini

Općine	Površina po PO-2	Broj čokota	Proizvedeno vina hl	Proizvedeno rakije hl
Đevrske	605	4.335.000	36.039	1.442
Primošten	708	3.386.000	18.509	557
Rogoznica	410	1.960.000	10.065	302
Skradin	815	5.855.000	52.629	2.105
Tijesno	1.003	7.384.000	59.556	2.382
Vodice	1.170	7.925.000	78.624	1.730
Zlarin	575	2.895.000	16.719	669
Šibenik vanjski	2.012	14.278.000	120.244	4.819
Šibenik grad	795	5.367.500	46.779	1.873

Izvor: Državni arhiv Zadar, Arhivski centar Šibenik, Arhivski fond: Kotarski narodni odbor Šibenik, Statistički pregled kotara Šibenik, Šibenik, listopad 1953., 19. (prema: Poljoprivredna statistika Kraljevine Jugoslavije, Ministarstvo poljoprivrede).

U razdoblju najvećeg uspona vinarstva, godine 1925., kako stoji u arhivskim spisima organizirana je velika izložba vina: *"Propagirajući kvalitetu dalmatinskih vina, u gradu se organizira velika Jadranska izložba vina. U prostorijama zemljoradničko-vinarske zadruge priređena je javna izložba najboljih vina Dalmacije, kao posebni odjel Jadranske izložbe sa 100 izlagača i 175 uzornih vina i likera. Tom prigodom podijeljeno je 13 zlatnih, 20 srebrnih i 30 brončanih medalja, kao i 14 posebnih priznanja. Centralni odbor Jadranske straže objavio je u svom mjesečniku širi prikaz ove značajne vinske manifestacije."* [21]

Tijekom 1925. godine održavani su različiti tečajevi za vinogradare s ciljem unapređenja ove važne privredne grane i povećanjem izvoznih kvota prema srednjoeuropskom tržištu.[22]

Od ukupne proizvodnje na području kotara, općina Šibenik je u vinskoj proizvodnji sudjelovala sa 78,6%, a u proizvodnji voćaka sa 52,4% smokava i 100% badema.[23]

Iz tablice 2. se vidi dominacija stabala smokava (281.800) nad ostalim kulturama.

[21] Jadranska straža, Split - Beograd, 1925., u: M.Blažević, Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine, 661.

[22] M. Blažević, Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine, 661.

[23] M. Blažević, Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine, 657.

Tablica 2. Prinos voćnjaka u kotaru Šibenik u 1925. godini

Vrste voćaka	Broj stabala	Prinos (metr.centi)
Šljive	2.890	21,50
Jabuke	4.770	42
Kruške	2.798	-
Orasi	3.110	13.75
Smokve	281.800	9.317
Višnje	115.300	1.650
Bademi	134.300	-

Izvor: Državni arhiv Zadar, Arhivski centar Šibenik, Arhivski fond: Općinsko upraviteljstvo / Kotarsko poglavarstvo Šibenik, Poljoprivredna statistika (Obrazac 5) za 1925. godinu.

Za razvoj voćarstva zalagala se i Općina Skradin koja je poslala izvještaj Kotarskom poglavarstvu u Šibeniku o vrstama smokava, kao i načine njihove prerade i korištenja. Općinska uprava proslijedila je pet sorta smokava s nazivima i opisima.[24] Sve su sorte uzgajane na području općine Skradin i to u selima Sonković, Gračac, Čulišić, Dubravice, Rupe, Vaćani, Bratiškovci i Gaćelezi. *"Ove smokve seljaci suše na primitivan način, veliki dio zadrže za sebe i ostatak prodaju. Oni imućniji smokve u svježem stanju daju životinjama kao što su pure, kokoši i svinje dok se siromašniji seljaci njima hrane."* [25]

U jesensko-zimskom razdoblju 1923. godine održavani su i voćarski tečajevi na području Dalmacije. U Dubrovačkoj oblasti[26] bio je održan i jedan tečaj na državnom voćnom rasadniku u Čibači.[27] U spisu se navodi da ukoliko ne budu popunjena mjesta, primat će se polaznici iz Boke Kotorske i iz Splitske oblasti. *"Drugi tečaj će se održati na državnom voćnom rasadniku u Sokoluši za područje Splitske oblasti te će se naknadno objaviti vrijeme održavanja. Svim polaznicima će biti omogućen smještaj i hrana u menzi rasadnika."* [28] *"Polaznicima će biti plaćeni putni troškovi parobroda i željezničke karte trećeg razreda od njemu najbliže parobrodske ili željezničke postaje pa do Gruža ili Dubrovnika i natrag. Polaznici koji pokažu najviše truda dobiti će besplatno najpotrebniji voćarski alat."* [29]

Diljem države održane su poljoprivredne izložbe koje su imale edukativnu i poticajnu svrhu u poljoprivrednoj proizvodnji: *"U našoj pokrajini međutim nisu takve prilike da bi*

[24] *Jadranska straža*, Split - Beograd, 1925: *A.) 'Gunjače' koje su dobre za sušenje, a počimlju od 24. augusta do 30. septembra.B.) 'Crnjače' koje nisu dobre za sušenje a počimlju 24. augusta do 25. septembra. C.) 'Zelenke' koje su srednje za sušenje a počimlju sve kao Crnjače pod B/. D.) 'Laštrice' koje su veoma dobre za sušenje a počimlju i svršavaju kao Gunjače pod A/. E.) 'Zimljače' koje su dobre za sušenje, počimlju oko 24. augusta i traju do 31. oktobra.*

[25] DAŠI, *Opština-Skradin, Br. 2778/25. Dne, 23. septembra 1925. Sreskom Poglavarstvu Šibenik.*

[26] DAŠI, *Od 2 do uključivo 8 decembra 1923.*

[27] Isto, *15 poljoprivrednika od 18 do 40 godina.*

[28] Isto, *Pripomoć od 30 dinara dnevno za hranu u mensi državnog rasadnika.*

[29] Isto, *Poljoprivredno odjeljenje pokrajinske uprave, Prepis. Br: 5914/23. Split, 12. septembra 1923. Kr. Sreskom poglavarstvu, Šibenik.*

se održala uspješna izložba obzirom na višegodišnje dugotrajne suše i elementarne nepogode te se narod bori sa oskudicom. Održanjem izložbe računa se na poticanje poljoprivrednika više nego što se misli. Zato se obavještava upraviteljstvo da prouči prilike u svome kraju te da izvjesti što bi se iz njihove općine moglo izložiti, koliki bi bio broj sudionika i koji bi se broj posjetitelja mogao očekivati.

Izložba bi se priredila u Splitu a izložilo bi se:
a.) proizvodi ratarstva u opće,
b.) pićno bilje /sjeme i sijeno,
c.) proizvodi vrtljarstva i cvjetarstva,
d.) proizvodi vinogradarstva i vinarstva i voćarstva,
e.) masline i ulje,
f.) prerađevine voća i grožđja /pekmezi, sokovi itd,
g.) poljoprivredni alat u opće, a posebice alati i strojevi za vinogradarstvo, uljarstvo itd,
h.) proizvodi pčelarstva i svilarstva,
i.) poljoprivredne knjige,
j.) proizvodi ribarstva.
Izložba bi se priredila u prvoj polovici srpnja 1923. godine." [30]

I u Šibeniku se krajem 19. stoljeća većina prigradskog pučanstva iz Varoši i Vrtline bavi vrtlarstvom. U tim je godinama to bio ekstenzivan pristup proizvodnje.[31] Proizvodnjom cvjetnog presada među ostalim bavio se i vrtlar Stipe Zorić iz Šibenika (slika 1 i 2.), koji je svoje proizvode prodavao Općini Šibenik za potrebe uređenja gradskog perivoja. Isti je bio u ondašnje vrijeme vrtlarski edukator, na polju uzgoja i oblikovanja vrtova za ostale radnike i vrtlarske naučnike. U tadašnje vrijeme više se pažnje posvećivalo uzgoju povrća nego uzgoju ukrasnog bilja. Lijepo oblikovane vrtove s ukrasnim biljem imalo je tada imućnije građanstvo Šibenika[32] (Fulgosi, Divnić itd.). Ostali su uglavnom sadili sezonsku verduru, po koju voćku i malo ukrasnog bilja za korisne namjene (rođendane, svetkovine itd.) (slika 3). To su bile sljedeće ukrasne biljne vrste: krizantema, ruža, lipa kata, gladiola, kokarda, ljiljan, neven, lavanda, ružmarin, jorgovan itd. Zahvaljujući općinskom povjereniku Frani Madirazziju[33] Šibenik je još 1885. godine dobio rasadnike ukrasnog bilja, najprije ispod tvrđave Sv. Mihovila i oko crkve Gospe vanka grada.[34] Igor Belamarić u svojoj knjizi *Šibenska sjećanja* navodi: *"Težačke kuće izvan grada, tj. na Plišcu, Baldekinu, Varošu, Škopincu, na Građi i u Crnici… imale*

[30] DAŠI, ZP, *Poljoprivredno odjeljenje pokrajinske uprave Split, Broj 6625/22. Split, 29. decembra 1923, Prepis. Kotarskom poglavarstvu, svima. Kraljevsko Kotarsko poglavarstvo. Br. 244/23, Šibenik, 8. siječnja 1923, Općinskom uredu Zlarin, dne 11/1 1923. Br. 63.*

[31] Vrtlarstvo je širok pojam a obuhvaća dva područja, povrćarstvo i ukrasno bilje. Ukrasno se bilje zatim dijeli na cvjećarstvo, parkovnu dendrologiju te održavanje i njegu zelenih površina.

[32] Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Split, 2004., 88.

[33] Dalmatinska vlada u Zadru postavlja komesara kao svog povjerenika u općinama, a zastupao je i gradsko vijeće do izbora novog vijeća i načelnika.

[34] Milivoj Zenić, *Stari Šibenik, kalama, skalama i butama*, Zagreb, 2010., 205.

su ograđene obore, često s većim ili manjim vrtom. U vrtlu pogotovo ako je veći i s dubljom zemljom, bilo je raznovrsnog povrća, a i po koje stablo smokve, bajame, voćke (breskve), murve i naročito odrine. Po oboru su trčkarale kokoše s pivcem, stalno po zemlji nešto prebirući i nalazeći." [35]

Slika 1. Stipe Zorić-vrtlar
(izvor: Ante Paić, 2013.)

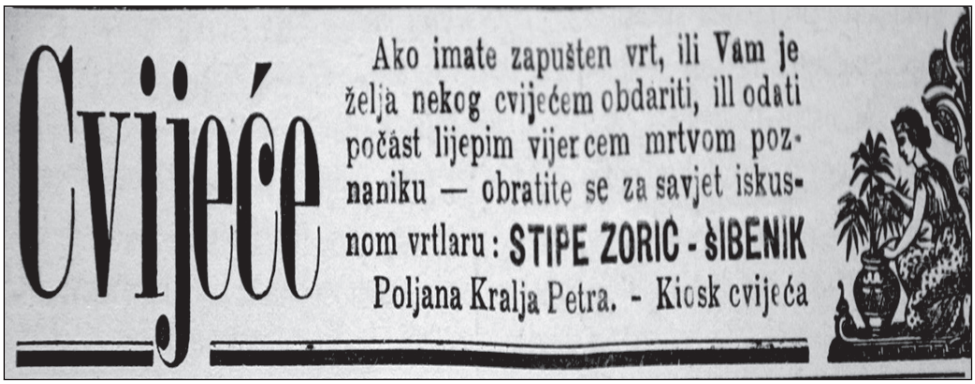

Slika 2. Oglas vrtlara Stipe Zorića (izvor: Ante Paić, 2013.)

Među pionire šibenskog vrtlarstva može se svrstati zasigurno i Petar Luka Biankini-Mastličević, rođen na Hvaru 14. listopada 1856. godine, gdje je i preminuo 2. rujna 1928. godine. Više obrazovanje završava na Gospodarsko-Šumarskom

[35] Igor Belamarić, *Šibenska sjećanja*, Šibenik, 2008., 55.

učilištu u Križevcima. Nakon toga studije nastavlja na Poljodjelskoj Madžarskoj akademiji u Magyardvaru. Potom prelazi u Beč na Visoku školu za kulturu tla, koju završava u 23 godini života. Najplodonosnije djelovanje ostvario je u Šibeniku (1878. – 1892. godine). Organizirao je različite ratarske tečajeve pod sponzorstvom Kotarskog poglavarstva. To je bilo izuzetno značajno za gospodarstvenike iz Šibenika i okolice. Predstavljane su tada najmodernije tehnologije u suzbijanju različitih štetočina, primjena umjetnih gnojiva, uzgoj domaćeg i alohtonog cvijeća, vinove loze, duhana, buhača, predivog bilja itd. Osnovao je tzv. pokušališta u kojima su bile formirane različite parcelice za pokusni uzgoj u introdukciji i uzgoj različitih ratarskih, voćarskih i vrtnih kultura. Godine 1890. napisao je sljedeća vrtlarska djela: *O uzgoju i njegovanju cvijeća, uresnog grmlja i drveća, Buhač itd.* [36]

Na polju „ukrasne hortikulture" nije bilo specijalista. Mogu se pronaći tek pojedinci,[37] i to kao stručnjaci koji su tek diplomirali, ali s općenitim znanjem iz navedenog baziranim na znanjima iz proizvodnje mediteranskih poljoprivrednih kultura. Prije razvoja visokog školstva u Hrvatskoj naši stručnjaci i znanstvenici školovali su se prvenstveno u Italiji, Austriji, Češkoj i Slovačkoj, a pojedinci u Njemačkoj ili u Francuskoj. Znanja o vrtlarenju su se na ovim prostorima u velikoj mjeri prenosila i usmenom predajom.

Premda je s pošumljavanjem šire i uže okolice Šibenika započeto još krajem 19. stoljeća, i u razdoblju 1920.–1930 u literaturnim navodima stalno se govori o važnosti istog.

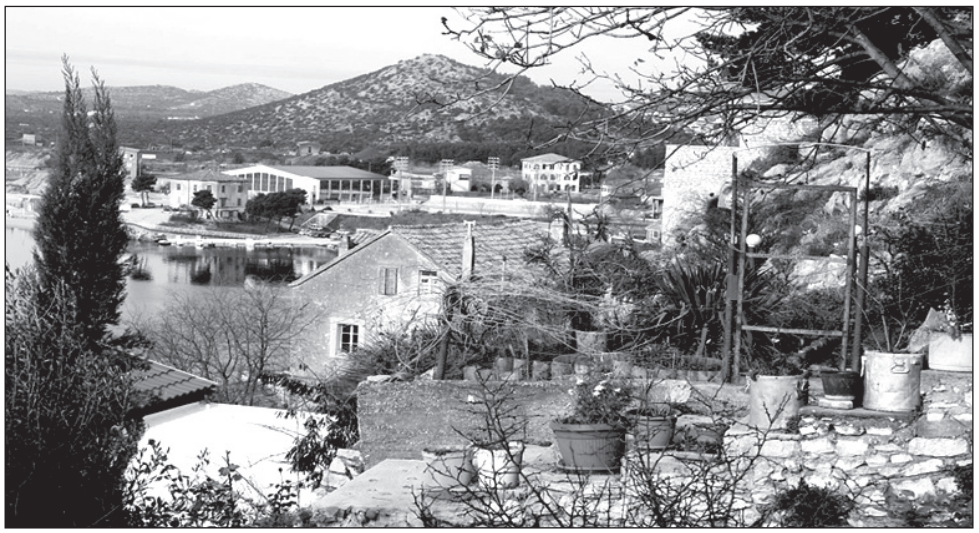

Slika 3. Starinski tip vrta s pitarima cvijeća obitelji Livaković iz Šibenika (foto: Dorbić, 2013.)

[36] Petar Matković, Petar Biankini Mastličević-pionir našeg Vrtlarstva-O 60. obljetnici smrti, *Hortikultura* 1 - 2. Zagreb, 1988., 17.

[37] DAŠI, Zbirka Šumarstvo, (dalje ZŠ), Istraživanje dendroloških zanimljivosti iz 1945., Paško Pokrovac.

Tablica 3. Kategorije korištenja zemljišta kotara Šibenik 1857.– 1950.

Kategorije korištenja zemljišta	Površina u ha 1857.	Površina u ha 1900.	Površina u ha 1938.	Površina u ha Po katastru 1950.	Površina u ha Po Po-2 službi 1950. b
Oranice i vrtovi	9372	8266	8772	11873	7814
Voćnjaci	2589	4960	5255	2832	3326
Vinogradi	11168	14335	13285	11073	6691
Livade	205	212	254	325	313
A. Obradiva površina	23334	27773	27566	26103	18144
Pašnjaci	68340	60144	61279	65187	69863
Bare, tratici i ribnjaci	190	130	238	75	74
B. Produktivna površina	91864	88077	89083	91365	88081
Šumsko zemljište	12265	15606	14419	12263	11435
C. Poljoprivredna površina	104129	103653	103502	103628	99516
Neplodno zemljište	3025	3501	3652	3526	7638
Ukupna površina	107154	107154	107154	107154	107154

Izvor: Statistički pregled kotara Šibenik, 1953., 19.

Prema tablici 3. vidljivo je da su u periodu 1857. – 1950. na području kotara Šibenik najviše obrađivani vinogradi, potom slijede oranice i vrtovi, pašnjaci, voćnjaci itd.

U kotaru Šibenik 1927. godine pšenicom, ječmom i kukuruzom bilo je zasađeno 4.890 ha površine, a od industrijskog bilja 761 ha bio je zasađen buhačem, dugi niz godina tradicionalnom kulturom na širem šibenskom području. S obzirom na prilike toga vremena, ta je količina samo dijelom zadovoljavala potrebe seoskog pučanstva, dok je grad, kao i drugi u Dalmaciji, pšenicu redovito uvozio.[38]

Nadzorništvo za održanje katastra u Dalmaciji[39] "(…) *traži službeno potvrđen spisak prinosa navedenih kultura u 1924. godini na površini od 1 ha u svrhu određivanja novog katastarskog čistog prihoda* (tablica 4)."[40]

[38] M. Blažević, *Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine*, 18.

[39] DAŠI, ZŠ, *9/I. ov. god. br. 136.* Uloga Nadzorništva za održanje katastra je evidencija naplate poreznih obveza s prijedlogom nadležnim vlastima te vođenje statistike obradivih i neobradivih površina.

[40] Isto, *Rješenje Ministarstva Saveta, br. 6909 od 31. VIII. 1927.g.*

Tablica 4. Popis kultura za koje se traži prinos

Redni broj	Ratarske kulture	Industrijske kulture	Povrtne kulture	Voćarske kulture
1.	*Ozima pšenica*	*Lan za vlakno*	*Pasulj*	*Smokve*
2.	*Jara pšenica*	*Konoplje za vlakno*	*Grašak*	*Masline*
3.	*Ozimi ječam*	*Duvan*	*Leća*	*Kesteni*
4.	*Jari ječam*	*Stočna repa*	*Bob*	*Ostale voćke*
5.	*Ozima raž*	*Repa ugarnjača*	*Graorica za zrno*	*Vinova loza*
6.	*Jara raž*	*Drugo korenasto tol. Bilje*	*Sve ostalo mahunasto bilje*	*Šljive*
7.	*Napolica*	*Detelina*	*Kupus*	*Jabuke*
8.	*Ovas*	*Lucerka*	*Luk crveni*	*Kruške*
9.	*Kukuruz/mais/*	*Sve ostalo stočno bilje*	*Patližan*	*Orasi*
10.	*Krupnik*	*Buhač*	*Paprika*	
11.	*Proso=proja*	*Ostalo industr. Bilje*	*Dinje i lubenice*	
12.	*Ostale žitarice*		*Drugo baštinsko bilje*	
13.			*Krumpir*	
14.			*Mrkva*	

Izvor: DAŠI, 9/I. ov. god. br.136.

"Također se trebaju dostaviti podaci o tržnim cijenama navedenih kultura i to za svaki mjesec od 1. srpnja 1925. godine do 30. lipnja 1926. godine i to po političkim općinama. U ovom istom razdoblju potrebno je navesti i plaćanje nadnice radnicima za poljske radove koji uključuju krčenje, kopanje, gnojenje, navrtanje, pljevljenje, sumporavanje, prskanje, trganje i oranje budući se zahtjevalo navođenje nadnica posebno za odrasle i djecu. Potraživani su i podaci o dnevnim troškovima koji su ostvarivali dvoprežni, četveroprežni i šesteroprežni plugovi s volovima pri oranju zemljišta."[41] *"Župan splitske oblasti obavijestio je poljoprivredne referente po naređenju ministra poljoprivrede i voda*[42] *da obavijesti sve pojedince i sve općine svoga kotara da svoje voćnjake očiste od gusjeničinih gnijezda, mahovine, lišajeva i da okreče stabla najkasnije do 1. veljače 1926. godine. Također trebaju uništiti jabučnu krvavu uš (Schizoneura lanijera) na jabukama ove i sljedeće godine. Poljoprivredni referent je dužan podnijeti izvještaj o ovim aktivnostima najkasnije do kraja veljače iste godine."* [43]

S ciljem suzbijanja korova, putujućem učitelju poljodjelstva Oblasni odbor splitske oblasti dostavio je osam letaka *"Borba proti korova"*. Naglašena je važnost podjele ovih letaka poljoprivrednim ustanovama kao i educiranim, upućenijim poljoprivrednicima. S obzirom na važnost ove teme dan je naputak da ovi učitelji prilikom svojih periodičnih putovanja objasne narodu i poljoprivrednicima važnost uništavanja korova na

41 DAŠI, ZP, *Prepis. Poljoprivredno Odelenje-Velikog Župana Splitskog. Br. 87/28. Split, 13. januara xx, Podaci o prinosu i cijeni plodina te onu o vidini nadnica, Svim sreskim poglavarstvima.*

42 DAŠI, ZP, *27/11-1925. Br. 45.143/V.*

43 DAŠI, ZP, *Veliki župan splitske oblasti-poljoprivredno-odelenje, broj 5001/25, Split, 5. januara 1926., Sreskom poglavarstvu Šibenik, Sreskom ekonomu. Kr. Sresko poglavarstvo-ŠIBENIK, Prikaz br. dne. 14. 1. 1926., br. 384.*

obradivim površinama.[44]

Zainteresiranim se građanima kod oblasnog baznog i voćnog rasadnika Sokoluša u Biogradu n/m podijelilo nekoliko tisuća sadnica murava i više sadnica višanja, bajama i javora. *"Ove sadnice će se dijeliti besplatno samo će se naplaćivati trošak pakiranja."*[45] Narudžbe je preuzimala uprava rasadnika Sokoluša Biograd n/m nad kojim je ingerencija bila preko nadležne uprave Primorske banovine u Splitu.[46]

U znanstveno-istraživačke svrhe počeli su pokušaji da se u državnim rasadnicima u Stonu i Čibači pokusno uzgoji i dalmatinski buhač (*Chrysantemum cineraraefolium*). *"U svrhu navedenog moli se Kotarsko poglavarstvo u Šibeniku da dostavi dva kilograma sjemena buhača iz svog podneblja poljoprivrednom odjeljenju u Splitu. Također se moli da se priloži račun uz pošiljku sjemena za eventualni trošak."*[47]

Nepostojanje financijskog poticaja od strane državnih struktura i neosigurano tržište distribucije i prodaje poljoprivrednih viškova izravno su utjecali na razinu agrarne djelatnosti.

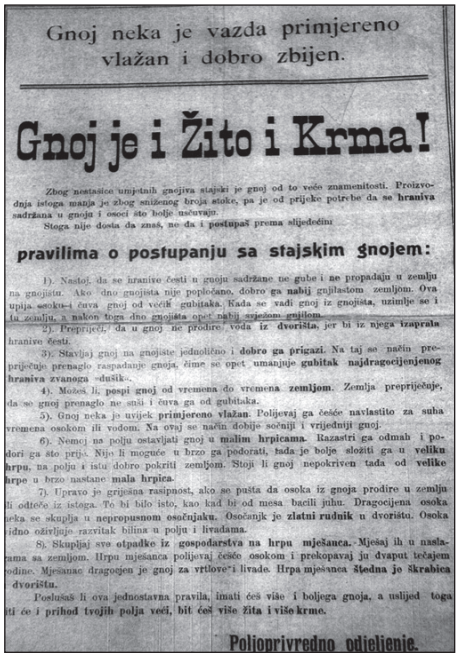

Gnoj neka je vazda primjereno vlažan i dobro zbijen.

Gnoj je i Žito i Krma!

Zbog nestašice umjetnih gnojiva stajski je gnoj od to veće znamenitosti. Proizvodnja istoga manja je zbog smanjenog broja stoke, pa je od prijeke potrebe da se hraniva sadržana u gnoju i osoci što bolje sačuvaju.

Stoga nije dosta da znaš, nego da i postupaš prema slijedećim

pravilima o postupanju sa stajskim gnojem:

1). Nastoji da se hraniva česti u gnoju sadržane ne gube i ne propadaju u zemlju na gnojištu. Ako dno gnojišta nije popločano, dobro ga nabij gnjilastom zemljom. Ova upija osoku-i čuva gnoj od većih gubitaka. Kada se vadi gnoj iz gnojišta, uzmuljje se i ta zemlja, a nakon toga dno gnojišta opet nabij svježom gnjilom.

2). Prepriječi, da u gnoj ne prodire voda iz dvorišta, jer bi iz njega izprala hraniva česti.

3). Stavljaj gnoj na gnojište jednoličnо i dobro ga prigazi. Na taj se način prepriječuje prenaglo raspadanje gnoja, čime se opet umanjuje gubitak najdragocjenjenog hraniva zvanoga »dušik«.

4). Možeš li, pospi gnoj od vremena do vremena zemljom. Zemlja prepriječuje, da se gnoj prenaglo ne sniži i čuva ga od gubitaka.

5). Gnoj neka je uvijek primjereno vlažan. Poljevaj ga češće navlastito za suha vremena osokom ili vodom. Na ovaj se način dobije sočniji i vrijedniji gnoj.

6). Nemoj na polju ostavljati gnoj u malim hrpicama. Razastri ga odmah i podori ga što prije. Nije li moguće u brzo ga podorati, tada je bolje složiti ga u veliku hrpu, na polju i istu dobro pokriti zemljom. Stoji li gnoj nepokriven tada od velike hrpe u brzo nastane mala hrpica.

7). Upravo je griješna rasipnost, ako se pušta da osoka iz gnoja prodire u zemlju ili odteče iz istoga. To bi bilo isto, kao kad bi od mesa bacili juhu. Dragocjena osoka neka se skupija u nepropusnom osočnjaku. Osočnjik je zlatni rudnik u dvorištu. Osoka jedno oživljuje razvitak bilina u polju i livadama.

8). Skupljaj sve otpadke iz gospodarstva na hrpu mješanca. Mješaj ih u naslagama sa zemljom. Hrpu mješanca poljevaj češće osokom i prekopavaj ju dvaput trčajem godine. Mješanac dragocjen je gnoj za vrtlove i livade. Hrpa mješanca štedna je škrabica dvorištu.

Poslušaš li ova jednostavna pravila, imati ćeš više i boljega gnoja, a uslijed toga iti će i prihod tvojih polja veći, bit ćeš više žita i više krme.

Poljoprivredno odjelenje.

Slika 4. Upute za gnojidbu stajskim gnojem (izvor: DAŠI, Zbirka Poljoprivreda)

"Svi negativni aspekti zapuštanja poljoprivrede na šibenskom i dalmatinskom području naročito su izraženi od 1928. godine kada je nerodica teško pogodila agrarnu proizvodnju, naročito proizvodnju žita. Promjena agrarne politike zahtijevala je početkom 1929. godine izradu novog Zakona za unapređenje poljoprivrede. Opća neupućenost većeg dijela poljoprivrednog stanovništva u naprednije tehnike poljoprivredne proizvodnje još više je pogoršavala to stanje. Grad je iz istih razloga tijekom više godina u tom razdoblju za lokalne potrebe uvozio viškove hrane iz žitorodnih krajeva Kraljevine SHS. Siromašni seljak prigradskih općina s vremenom je zbog loših uvjeta poljoprivredne proizvodnje, postajao stalnim nadničarom. Kotarska agronomska služba organiziranjem poljoprivrednih tečajeva ipak je donekle pridonosila razvoju tehnologije za razne poljoprivredne kulture."[48]

[44] DAŠI, ZP, *Oblasni odbor splitske oblasti, broj 17209/2335, N. G. Predmet: Letci proti korova. SPLIT, 23. oktobra 1928., Putujućem učitelju poljodjelstva, Šibenik, Putujućem učitelju poljodjelstva,splitske samoupravne oblasti, Prikazano dne 26. X. 1928., br. 946, Priloga 8, Šibenik.*

[45] DAŠI, ZP, *Šibenik 5/3 1929.Jedan dinar po komadu.*

[46] Isto, *Šibenik 5/3 1929.*

[47] DAŠI, ZP, *broj 2023/22, Split, 18. aprila 1922., Kotarskom poglavarstvu u Šibeniku, Kraljevsko Kotarsko Poglavarstvo-Šibenik. 4747. 21/4. 1922., Šibenik.*

[48] M. Blažević, Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine, 666 – 667.

STANJE HORTIKULTURNE I BILINOGOJSTVENE EDUKACIJE STANOVNIŠTVA ŠIBENSKOG KOTARA U RAZDOBLJU OD 1930. – 1939. GODINE

Svjetska ekonomska kriza koja je započela 1929. godine još se više odrazila na teškostanje u poljoprivredi Šibenika. Prouzročila je znatni pad cijena poljoprivrednih proizvoda. Vinogradarstvo i dalje ostaje glavno zanimanje šibenskog težaka.

S ciljem unapređenja poljoprivredne proizvodnje (vinove loze, maslina, voćaka, žitarica, povrća i ostalog bilja), organizirani su u Šibeniku različiti poljoprivredni tečajevi; *"Prvi organiziran tečaj trajao je od 26. siječnja do 9. ožujka 1930. godine.Tečaj je pohađalo oko 200 seljaka s šireg šibenskog područja i veći dio gradskih težaka. Najveći broj polaznika prisustvovao je predavanjima o vinarstvu."* [49] Održana su različita predavanja iz voćarstva, ratarstva, povrćarstva, zadrugarstva, maslinarstva, bolesti bilja itd. Ovaj način pučkog poljoprivrednog obrazovanja bio je jedini mogući oblik obrazovanja u uvjetima tadašnje gospodarske krize i znatno je doprinio poljoprivrednoj edukaciji pučanstva u tim vremenima.[50]

Banska uprava Split je u ondašnje vrijeme zahtijevala popis osoba koje su završili neku poljoprivrednu školu i koji stalno borave na području Šibenskog kotara. Pored osnovnih podataka bilo je potrebno navesti čime se pojedinac bavi, koliki mu je posjed, kako je posjed uređen te je li oženjen i obrađuje li posjed sam ili u zajednici. U napomeni je bilopotrebno navesti i mišljenje kotarskog agronoma Vinka Anzulovića51je li dotični spreman na suradnju. Sve je to bilo u svezi zahtjeva Ministarstva poljoprivrede iz 1930. godine,[52] da se kod učenika koji su završili poljoprivredne škole vrše različita eksperimentiranja (razni ogledi s gnojivima i sjemenom) te stručna praksa u svrhu unapređenja poljoprivrede.Na ovaj će način pojedinci biti promovirani kao pioniri poljoprivrednog napretka.[53]

"Na ovom području prema izvješćima postoje samo učenici specijalne Poljoprivredne škole u Kninu i bivše trogodišnje ratarnice u Šibeniku [54]; *Ima više pouzdanih učenika koji su završili ratarnicu u Šibeniku ali se većinom bave samo vinogradarstvom. Od mlađih ni jedan ne radi samostalno već je pod nadzorom roditelja. Jedan od najposlušnijih je Ivas Šime međutim nema velikih posjeda. Činovničke poljoprivredne struke nema.Srednju po-*

[49] M. Blažević, *Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine*, 670.

[50] Isto.

[51] Vinko Anzulović od 1921. godine djeluje kao kotarski agronomu Šibeniku. Anzulović poslove agronoma obavlja u Šibeniku od 1902. godine. Osim u šibenskom radio je i na kninskom i splitskom području.

[52] DAŠI, ZP, *Br. 11625 od 27. februara t. g.*

[53] DAŠI, ZP, Kraljevska banska uprava Primorske banovine Split. III 8201/30., 28. IV. 1930., Predmet: Popis učenika poljopr. škola i popis činovnika poljopr. struke Sreskom Načelstvu Šibenik, *Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik,* 8586, 10. V. 1930.

[54] Šibenska ratarnica tj.ustanova za obavljanje ratarskih tečajeva. Od početka 80. god. 19. stoljeća ratarske tečajeve održava Petar Biankini-Mastličević, nastavnik poljodjelstva.

ljoprivrednu školu su završila dvojica učenika iz Zlarina. Jedan radi u talijanskom konzulatu u Zagrebu a drugi upravlja svojom imovinom u Zlarinu." [55] *"Kotarsko načelništvo će ubuduće od 1932. godine svake godine prije završetka poljoprivrednog tečaja, dostaviti prijedlog za nagrade perspektivnim polaznicima."* [56]

Tako u spisu iz 1932. godine stoji: *"Kraljevskoj banskoj upravi Primorske banovine, Poljoprivredno odeljenje III u Splitu.U smislu otpisa III br. 7379/32 god. od 3 juna 1932. god. Ovo načelstvo ne traži u ime nagrade ništa više nego je to određeno izvještajem III br. 4335/32 od 31. marta, samo traži da se umjesto štrcaljke i sumporače udijele škare za obrezivanje vinograda, iznos se time ne mijenja a kako je istaknuto u izvještaju od 7/III 1. g. br. 17204 biti će svi zadovoljni. Ako bi u slučaju preostao koji nož, udijelio bi pohađačima maslinarskog tečaja. Moli se da se uvaži prijedlog citiranog izvještaja.*

Određene su sljedeće nagrade polaznicima koji su pokazali najveće zalaganje na šestotjednom tečaju:

1.) Jedna sumporača i jedna štrcaljka Vermore;.

2.) Četiri noža za navrtanje;

3.) Troje škareza rezanje loze;

4.) Šest knjiga ''Radnje oko vina";

5.) Četiri gospodarska kalendara od V. Mandekić." [57]

"Izvještajem br. 16206 od 25/5 ove godine preporučuje se da se umjesto glavne nagrade udijeli svima nagrade manje vrijednosti kao što su škare za rezanje loze i noževi za navrtanje, iz razloga što su svi polaznici bili jednako marljivi, a najmarljiviji među njima su ujedno bili i najimućniji te se stoga žele izbjeći opravdani prigovori. Ovom prigodom se moli i da se na račun ovoga tečaja udijeli nekoliko noževa za polaznike maslinarskog tečaja." [58]

U Kninu se održavala poljoprivredna nastava kao redovni godišnji zimski tečaj[59] i kao povremeni tečajevi u sklopu Narodne poljoprivredne škole Glavica. Ova je škola obrazovala poljoprivrednike o svim granama poljoprivrede i služila je kao primjer okolini u kojoj se nalazila.[60] Tečajevi su se održavali svake zime,[61] međutim, povremeni tečajevi održavali su se nakon redovnih tečajeva za polaznike zimskih tečajeva ukoliko

[55] DAŠI, ZP, *Predmet: Popis učenika poljoprivredne škole i popis činovnika poljoprivredne struke, Kraljevskoj banskoj upravi Primorske banovine poljoprivredno odeljenje u Splitu, Načelstvo sreza Šibeničkog, Šibenik, 8586, 10. V. 1930.*

[56] DAŠI, ZP, Kraljevska Banska uprava primorske banovine-*Poljoprivredno odjeljenje, III br. 7379/32, Split, 3. juna 1932, Predmet: Ispad održavanja poljoprivred. tečaja. Sreskom načelstvu u Šibeniku, Načelstvo sreza Šibeničkog, Šibenik, 17584. 9. VI. 1932.*

[57] DAŠI, ZP, *Rješenjem, III br. 4335/32 od 31. marta o. g.*

[58] DAŠI, ZP, *Sresko načelstvo br. 17204/32. Šibenik, 7. juna 1932, Nagrada pohadjačima šestonedjeljnog tečaja u Zatonu kod Šibenika, Kraljevskoj banskoj upravi, Poljoprivredno odeljenje III. Split.*

[59] *Nastavni plan i program za redovni zimski tečaj propisuje Banska Uprava po predlogu Uprave škole.*

[60] DAŠI, ZP, *Pravila za narodnu poljoprivrednu školu "Glavica" Knin, Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, 21. X. 1931.*

[61] Isto, *Od 1. Novembra do 31. Marta.*

nisu primijenili praktičnu nastavu. Povremeni tečajevi trajali su najmanje pet dana, a održavali su se:

"a.) u mjesecu maju za kalemljenje loze i voćaka, njego voćaka i loze za vreme vegetacije, te gajenje povrtnih/baštenskih/ kultura.

b.) u mjesecu augustu-kalamljenje voćaka na spavajući pup, njega vinograda i voćaka, gajenje povrtnih/baštenskih/ kultura.

c.) u mjesecu septembru radovi oko sjetve žitarica, berbe grožđa i radova u podrumu."[62]

Nastava se sastojala od općih i stručnih predmeta.[63] Praktična nastava održavala se na području škole. Upisi su trajali pet dana prije početka tečaja, a upisivalo se 25 do 30 polaznika,[64] koji su se bavili isključivo poljoprivredom. Prednost pri upisu imali su samostalni poljoprivrednici. Ovim polaznicima bila je osigurana hrana i spavanje u prostorijama škole.[65] Na tečaj su se primali i poljoprivrednici iz bliže okolice koji su bili u mogućnosti dnevno se vraćati na svoja imanja. Na kraju tečajapolaznici su polagali ispit. Od školske uprave dobivali su uvjerenje o završenom tečaju. Nakon završenog tečaja škola je ostajala u kontaktu sa svojim polaznicima te im povremeno davala usmene i pismene upute o poljoprivrednoj proizvodnji, ukoliko je to bilo potrebno.[66] Nadalje, polaznici koji su završili tečaj imali su prednost pri nabavi poljoprivrednih strojeva i oruđa, stoke, sjemena itd. uz popust.[67]

Tridesetih godina 20. stoljeća na širem području Dalmacije održavani su različiti voćarsko-vinogradarsko-vinarski tečajevi. U arhivskim spisima nađeno je rješenje o održavanju vinarsko-vinogradarskih tečajeva u svrhu poboljšane proizvodnje vina,[68] odnosno radi racionalnijeg pravljenja i njege vina, zatim u svrhu poboljšanog vinogradarstva i voćarstva. Navodimo neke primjere održanih vinarskih tečajeva: *"Za vinogradare kotareva: Preko, Biograd n/m, Benkovac, Knin, Šibenik, Sinj, Split, Supetar, Hvar i Korčula tečaj će se održati u Poljoprivrednoj školi u Kninu,*[69] *a*

[62] DAŠI, ZP, *Pravila za narodnu poljoprivrednu školu "Glavica" Knin, Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, 21. X. 1931.*

[63] Isto, a.) *obći predmeti; Srpsko-Hrvatski jezik, istorija, geografija, osnovi matematike i osnovi prirodnih nauka. b.) stručni predmeti: Ratarstvo, vinogradarstvo, voćarstvo, stočarstvo, šumarstvo, osnovi poljoprivredne ekonomije sa knjigovodstvom i zakonodavstvom te zadrugarstvom, stočna i ljudska higijena.Nastavničko osoblje sačinjavaju: a.) redovni nastavnici i to: upravitelj, jedan profesor ili suplent i jedan učitelj poljoprivrede. Pored nastavničke dužnosti isti su i rukovaoci pojedinih objekata. b.) honorarni nastavnici i to: sreski poljoprivredni referent, sreski veterinar, sreski ljekar i jedan učitelj odnosnih škola.*

[64] Isto, *Pojedinac podastire molbu na Upravu škole putem Sreskog Načelstva.*

[65] Isto, *Ishrana pojedinog učenika nema da prekoračі dnevno 10. dinara.*

[66] Isto, *Popust je davala Kraljevska Banska Uprava iz svojih kredita.*

[67] DAŠI, ZP, *Pravila za narodnu poljoprivrednu školu "Glavica" Knin, Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, 21. X. 1931.*

[68] DAŠI, ZP, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine-Split, Poljoprivredno Odeljenje, K III. Broj: 4197/36, Split, 25. maja 1936. Predmet: Održavanje vinarsko-vinogradarskih tečajeva, Sreskom Načelstvu. Šibenik. Na osnovi čl. 17 zakona o obnavljanju i unapredjenju vinogradarstva, riješeno je III. broj 4197 od 28. IV. 1936.*

[69] Isto, *Na tečaj u Kninu primit će se 30 pohadjača, od toga broja 5 iz šibenskog sreza.*

za vinogradare ostalih srezova pri Banovini u Loznom i voćnom rasadniku u Ljubuškom." Tečajeve su održavali Kotarski poljoprivredni referenti po nalogu Ministarstva prosvjete.

Predviđeno je da će polaznici dobiti besplatnu hranu i spavanje dok će putne troškove snositi sami. Nadalje stoji: *"Oni koji se istaknu svojim trudom biti će nagrađeni jednom knjigom o vinarstvu i nožem za navrtanje. Prednost će imati polaznici koji su članovi vinogradarsko-vinarskih zadruga i polaznici koji imaju svoje gospodarstvo, moraju imati između 16 i 50 godina te moraju biti pismeni. Načelništvo srezova mora što prije predložiti određeni broj polaznika srezu banske uprave."* [70]

U arhivskim spisima nalazi se i podatak da je Banska uprava u Splitu 1936. godine odobrila vinarskoj zadruzi u Vodicama da njihov član može prisustvovati vinogradarsko-vinarskom tečaju u Kninu. Stoga je ova zadruga proslijedila molbu Kotarskom poljoprivrednom referentu u Šibeniku, u kojoj je naznačeno ime i prezime člana[71] koji će prisustvovati vinogradarskom-vinarskom tečaju u Kninu.[72]

Prema dopisu iz *9. novembra 1932. godine broj 30187/30* Općinsko upraviteljstvo izvještava Kotarsko načelstvo u Šibeniku da će na vinogradarski-vinarski tečaj, koji će se održati u Poljoprivrednoj školi na Glavici u Kninu, uputiti Stipu Baranovića Nikina iz šibenskog Varoša.[73]

Tečajeve su održavali Kotarski poljoprivredni referenti po nalogu Ministarstva prosvjete s ciljem *"da mogu održavati poljoprivredne tečajeve i predavanja iz oblasti poljske privrede u učionicama osnovnih škola u vremenu kada škole nemaju redovne obuke."*[74] *Vrijeme rada se određuje sa upraviteljima škola, uz obaveznu naknadu eventualno počinjene štete."* [75] Isto odobrenje Ministarstva prosvjete Kraljevska banska uprava Primorske Banovine u Splitu poslala je Kotarskom poglavarstvu u Šibeniku.[76] Navodi se *"odobrenje*[77] *ministra prosvjete Dr. Dragoslav. S. Kojića*[78] *svim sreskim*[79] *poljoprivrednim referentima da*

[70] Isto, *Predmet: Održavanje vinarsko-vinogradarskih tečajeva, Sreskom Načelstvu. Šibenik.*

[71] Isto, Joso Šprljan pok. Stipe, Vodice.

[72] Isto, *Vinarska zadruga Vodice kod Šibenika, Prodaja prvoklasnih naturalnih vina, Brzojavi: Vinarska-Vodice. Vodice, 15. lipnja 1936. Kraljevskom Sreskom poljoprivrednom referentu, Šibenik, Predmet: Ime člana, Tečaj u Kninu.*

[73] DAŠI, ZP, *Općina Šibenik, Broj: 13332, Šibenik, 22. novembra 1932, Sreskom načelništvu, Šibenik, Načelstvo sreza Šibeničkog, Šibenik, 32650, 30. XI. 1932.*

[74] DAŠI, ZP, *Akt Ministarstva prosvete od 31. marta tek. godine, br. 17756. Na osnovi § 36 u vezi § 112 Zakona o narodnim školama.*

[75] DAŠI, ZP, *Kraljevina Jugoslavija, Ministarstvo poljoprivrede, br. 19565/V. 8. Aprila 1932. godine, Beograd. Kraljevskoj Banskoj upravi, Poljoprivrednom odelenju, Split.*

[76] DAŠI, ZP, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine, Poljoprivredno odjeljenje, III, br. 5127/32. Split, 15. aprila 1932. Predmet: Održavanje poljoprivrednih predavanja u učionicama osnovnih škola, Načelstvo sreza Šibeničkog, Šibenik, 12475, 17. IV. 1932.*

[77] Isto, *Na osnovi § 36 u vezi § 112 Zakona o narodnim školama*

[78] Isto, *Ministarstvo Prosvete, Kraljevine Jugoslavije, Odelenje za osnovnu nastavu, On. broj 17756, 30 marta 1932 god. Beograd.*

[79] Isto, *Kraljevska Banska uprava = prosvetno odeljenje, IV broj 7778, Split 10/4 1932, Poljoprivredni*

mogu održavati poljoprivredne tečajeve i predavanja iz područja poljske privredeu učionicama osnovnih škola u vrijeme kad nema nastave. Sreskipoljoprivredni referenti obavezni su u dogovoru sa upraviteljima škola brinuti o čistoći učionice i obavezni su nadoknaditi eventualnu štetu u tim učionicama." [80]

Analizirajući stanje voćarstva u kotaru Šibenik u 1931. godine došlo se do sljedećih podataka (tablica 5): *"Proizvodnjom jabuka prednjačile su općine: Vodice, Skradin, Đevrske i Šibenik Vanjski; višnje su najviše zastupljene u općinama Vodice, Tijesno, Primošten i Šibenik Vanjski; dok su breskve najbolje uspijevale na području općina Skradin 50%, Đevrske, Tijesno, Šibenik grad i Šibenik Vanjski. Badema je, s obzirom da su zasađeni na manje zahtjevnim zemljištima, najviše bilo u općinama Đevrske 33%, Šibenik Vanjski, Vodice, Skradin i Tijesno. Šljive su najmanje zastupljene kao netipično voće podneblja, ali nešto više u općinama: Zlarin, Vodice, Đevrske, Šibenik grad i Šibenik Vanjski.Razina proizvodnje ovih poljoprivrednih kultura zadržala se u navedenim općinama s malim oscilacijama sve do 1937. godine."* [81]

Tablica 5. Stanje voćarstva u kotaru Šibenik u 1931. godini.

	Jabuke	Višnje	Breskve	Bademi	Šljive
Stabala	2.276	73.419	5.000	138.640	1.734
Prinos/t	45	3.145	296	3.380	35

Izvor: Državni arhiv Zadar, Arhivski centar Šibenik, Arhivski fond: Kotarski narodni odbor Šibenik, Statistički pregled kotara Šibenik, Statistički pregled kotaraŠibenik, Šibenik, listopad 1957., 22 – 23.

Za unapređenje voćarstva Kraljevska banska uprava Primorske banovine u Splitu 1931. godine poslala je upit o sortama badema koje se uzgajaju na području Šibenskog kotara. Naime, uzgoj badema za bivše dalmatinske i neke hercegovačke kotare je imao veliko značenje. Bademi su prilagođeni suhoj klimi, kao i tankim i krševitim tlima tipičnima za ove kotare. Rentabilnost ove kulture značajno ovisi o vremenskim prilikama te su stoga seljaci ovih kotara iznimno zabrinuti u vrijeme ožujka.

Zanimljiva je i narodna prognoza: *Poznate tri martovske bure, koje dolaze u razmaku od Sv. Grgura /12/3./ do Sv. Benedikta /21/3./ koje svetce zove ''trgovcima bajama" pa ako te bure ne naškode seljaci se vesele dobru rodu.*[82]

tečajevi u osnovnim školama, Sreskom načelstvu Šibenik.

80 DAŠI, ZP, *Kraljevska Banska uprava = prosvetno odeljenje, IV broj 7778, Split 10/4 1932, Poljoprivredni tečajevi u osnovnim školama, Sreskom načelstvu Šibenik, Načelstvo sreza Šibeničkog, Šibenik, 12331, 16. IV. 1932.*

81 Poljoprivredna godišnja statistika za 1930., Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, Obrađeno zemljište i žetveni prinosi, Beograd, 1931.

82 DAŠI, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine u Splitu, III, No. 2131/31. Split, dne 28. januara 1931, Predmet: Selekcija bajama, Sreskom načelstvu Šibenik, Načelstvo sreza šibeničkog Šibenik. No. 4341, 4. II 1931.*

Dakle, seljaci su na temelju davnih iskustava utvrdili da su najrodnije one sorte badema koje kasno cvjetaju i postepeno otvaraju cvijet. *"Obzirom na sve navedeno potrebno je da kotarski poljoprivredni referenti i upravitelji voćnih rasadnika tijekom službenih putovanja, zajedno sa naprednijim seljacima i posjednicima, pokušaju doznati gdje ima ovih sorti badema koje kasno cvjetaju te rađaju li dobro i redovno. Izvještaj se treba podnijeti najkasnije do kraja srpnja."* [83]

Pokrajinska uprava u Splitu s ciljem unapređenja maslinarstva zahtijevala je da Kotarsko poglavarstvo u Šibeniku izvijesti o početku cvatnje maslina u važnijim maslinarskim predjelima, sortama koje su počele prve s cvatnjom, stanje oplodnje, stanju stabala maslina i vremenskim uvjetima za vrijeme cvatnje.

Zanimljivi su i arhivski podatci u kojima je vidljivo da Ministarstvo poljoprivrede izdaje naređenje[84] da svaki posjednik šljivika od 15. travnja 1929. godine mora ukloniti sva stara i *"iznemogla stabla koja se nikakvom njegom ne mogu popraviti. Svaki posjednik mora iskrčiti odnosno posjeći stabla i grane, odnijeti na mjesto koje je udaljeno od šljivika, voćnjaka i vrtova te da se čim prije ovi ostaci zapale. Prodaja ovakvog drva je zabranjena kao i njegovo prenošenje iz mjesta u mjesto. Kada se uklone sasušene grane i grančice potrebno je ostrugati lišajeve i mahovinu sa stabala kao i oljuštenu koru koje također trebaju spaliti. Zatim se ova stabla trebaju premazati vapnom. Preporučuje se svim posjednicima stabala šljiva da u toku ove zime prije proljetnog kretanja sokova i pupanja šljiva, umjesto premazivanja vapnom, ako su stabla šljiva zaražena šljivinom štitastom uši, poprskaju otopinom već preporučenih i isprobanih sredstava protiv šljivine štitaste uši. Prekršiteljima ovog naređenja bit će strogo postupano prema važećim zakonskim propisima."* [85]

Valja spomenuti i rješenje Ministarstva poljoprivrede iz 1930. godine[86] koje je upućeno Kotarskoj vlastida izda hitno naređenje svim poljoprivrednim referentima s ciljem suzbijanja kukuruznog moljca[87] *"da polijepe plakate na vidljivim mjestima kako bi se informiralo o štetnosti kukuruznog moljca. Ove plakate će izraditi Botanički zavod iz Zagreba. Plakati bi trebali skrenuti pozornost poljoprivrednicima o tome da moraju spaljivati ili utrošiti kuruzovinu najkasnije do 15. svibnja. U suprotnom poljoprivredni referenti će potražiti od Banske uprave uputstva o stegovnim mjerama. Poljoprivredni referenti su dužni napisati izvještaj Poljoprivrednom odjeljenju Banovine o provedenim akcijama do 20. svibnja ove godine kao i prijedloge o poboljšanju same akcije."* [88]

[83] Isto.

[84] DAŠI, ZP, *Ministarstvo Poljoprivrede i Voda sa svojim aktom od 25.veljače 1929. god. 4599/V u suglasnosti na gosp. Ministrom Unutrašnjih Djela, na osnovi čl. 6 Uredbe o ustrojstvu Ministarstva Poljoprivrede i Voda.*

[85] DAŠI, ZP, *Šibenik, dne 25/3 1929., Oglas.*

[86] DAŠI, ZP, *Br. 17130/II od 31. 1930. god.*

[87] Isto, *Na osnovu §§. 3.,6., 7., 12.1 14. Zakona o suzbijanju bolesti i štetočinja kulturnih biljaka.*

[88] DAŠI, ZP, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine Split, III, 10.028/30. 9/4. 1930., Sreskom*

"U vezi naređenja Kraljevske banske uprave Primorske banovine u Splitu, kotarskom načelništvu u Šibeniku iz 1930 godine[89] *izvješćuje se da su plakati o kukuruznom moljcu postavljeni na svim važnijim i vidljivim mjestima za poljoprivrednike kao što su općine, općinski poljoprivredni odbori i zadruge. Tako da su poljoprivrednici bili upućeni u problematiku. U 1929. godini na ovom Kotarskom području nije se opazio kukuruzni moljac te nije bilo potrebe u davanju posebnih naredbi."* [90]

Kotarski agronomi na području Šibenika imali su odveć obveza, tako npr. u vezi prijedloga Kotarskog načelstva u Šibeniku[91] gdje se utvrđuje program rada kotarskog agronoma stoji: *"Od 6. do 10. prosinca. 1930. godine će obići mjesta Pirovac, Putičanje i Dubravu dok će od 20. do 23. prosinca obići Murter, Betinu i Makirine. Program uključuje edukaciju tekućih poljoprivrednih poslova kao i opće informacije o stanju poljoprivrede s naglaskom o načinu pripreme tla i sadnji voćaka."* [92]

Seoski glavari bili suzaduženi po nalogu općinskog upraviteljstva u Tijesnom da obavijeste težake o dolasku poljoprivrednog referenta u određeno vrijeme, po mjestima.[93] Teme predavanja bilesu o raznovrsnim bolestima i štetočinama na biljkama, o upotrebi mineralnih gnojiva, zatim o voćarstvu, gnojidbi krmnog bilja itd.[94]

"Postojala je potreba obilaska mjesta bliže Šibenika pa se u tom smislu odobrava program rada agronoma prema kojem će posjetiti ova mjesta u vremenu od 23. do 31. svibnja:

1.) Zlarin-Prvić Luku i Šepurine

2.) Zablaće

3.) Zaton-Dazlina

4.) Dubrava

Cilj putovanja uz redovite informacije i opću pouku po svim pitanjima iz tekućih poljoprivrednih poslova, ima da bude naročito još i pobijanje bolesti i štetočinja na kulturnom bilju (maslinova mušica i grizlica, grozdov crv itd)." [95]

Unapređenje poljoprivrede odvija se i u ostalim mjestima Kotara. Tako npr. Općina Zlarin moli Kraljevsku bansku upravu u Splitu, Odsjek za poljoprivredu, da besplatno udijeli voćne sadnice muškoj osnovnoj školi u Zlarinu. *"Naime, da bi se mještani uputili*

načelstvu u Šibeniku, 6380, 16. IV. 1930.

89 DAŠI, ZP, *III. 10.029/30, od 9. IV. 1930. god.*

90 DAŠI, ZP, *Predmet: Suzbijanje kukuruznog moljca, Kraljevskoj banskoj upravi primorske banovine (Poljoprivredno odeljenje) u Splitu, Načelstvo sreza Šibeničkog, Šibenik, 6380, 16. IV. 1930.*

91 Isto, *9. novembra 1930. god. br: 29629/30.*

92 DAŠI, ZP, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine Split, III, No. 28306/30. Split, 15. novembra 1930. Predmet: Program rada sreskog agronoma za decembar 1930., Sreskom načelstvu Šibenik, Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, 32182, 25. XI. 1930.*

93 Isto, *Pirovac, 7. Prosinca (sat po volji seljaka); Putičanje, 8. prosinca u 9:00; Dubrava, 9. prosinca, 9:00; Murter, 22. prosinca (sat određuje glavar mjesta); Betina, 23. prosinca (sat određuje glavar mjesta).*

94 DAŠI, ZP, *Općinskom upraviteljstvu u Tijesno, Br. 32182, Šibenik.*

95 DAŠI, ZP, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine Split III. 13.356 26. maja 1930., Predmet: Program rada sreskog agronoma za mjesec maj, Sreskom načelstvu u Šibeniku, Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, 11765, 5. VI. 1930.*

u racionalno uzgajanje voćaka potrebno je podignuti voćnjak u školskom vrtu. Obzirom da se radi o krševitom tlu i malom prostoru u školskom vrtu potrebno je odobriti voćne vrste prilagođene tim uvjetima.[96] *Osim ovih voćaka moli se također da se udijeli još 12 voćaka koje bi se podijelile učenicima da po naputcima učitelja posade u svojim vrtovima."* [97]

"Nadzorništvo državnog svilarstva u Imotskom poziva Kotarsko poglavarstvo u Šibeniku da odmah izvijesti kakav je bio primitak sadnica murava iz banovinskog loznog i voćnog rasadnika u Biogradu n/m. Također je potrebno izvijestiti čemu i kome je potrebno pripisati eventualni slab uspjeh." [98]

S ciljem širenja uzgoja krmnog bilja, a time i unapređenja stočarstva, vlasti Primorske banovine 1931. godine u Splitu donijele su rješenje o podjeli sjemena ljekarice (lucerne) najvrjednijim poljoprivrednicima uz popust na nabavnu cijenu.[99] *"Ovi poljoprivrednici se moraju odmah obavijestiti da bi što prije pridignuli sjeme (koje bi mogli posijati još ovog proljeća)"* kod Zadružne poljodjelske poslovnice u Splitu.[100] Također se navodi da kotarski agronom na svojim službenim putovanjima uputi i ostale poljoprivrednike te da ostave vlastito sjeme koje će bolje odgovarati našim uzgojnim uvjetima.[101]

Seljaci su dobivali i popuste za nabavu sjemena: *"Usljed naređenja Kr. Banske Uprave Primorske Banovine obavještavamo vas da vam je molba za nabavu sjemena ljekarice bila uručena i da je odobrena raspodjela sjemena kod Poljoprivredne Poslovnice u Splitu uz popust od 50%. Sjeme odmah pridignite i posijte ga po uputama stručnjaka."* [102]

Entomolog Državne poljoprivredne ogledne i kontrolne stanice u Splituje prigodom službenog putovanja u Rudini kod Starog grada opazio veliku štetu na buhaču koju je počinio kornjaš (Phytoecia punctum/virgula)." *Ličinka se uvuče u podzemni deblji dio stapke, tik žila, gde pravi dosta veliku galeriju, uslijed česa biljka uvene i propane.Velika je šteta na prošlogodišnjim nasadima, može se naći do 5% zdravih biljaka. Stariji nasadi pokazuju štetu ali ne u tolikoj mjeri. Sada se kukac nalazi u obliku ličinke i većim dijelom u obliku kukuljice, veličine otprilike jedan*

96 Isto, *18 stabala voćaka; nekoliko kajsija, krušaka, trešanja i šljiva. Višanja i bajama u mjestu ima.*

97 DAŠi, ZP, *Uprava muške osnovne škole Zlarin, 5 oktobra 1931. br. 259. Predmet: Potreba voćaka za uzgojni voćnjak. Sreskom načelništvu u Šibeniku za Kraljevsku bansku upravu, Odsjek za poljoprivredu u Splitu.*

98 DAŠi, ZP, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine u Splitu, Poljoprivredno Odjeljenje, III, no. 18327/31. Split, dne 23. jula 1931. Predmet: Uspjeh podjeljenih sadnica murava. Sreskom Načelstvu Šibenik, Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, 27236, 28. VII. 1931.*

99 Isto, *1). Šupe Mati p. Vice iz Šibenika 8 kg. sjemena ljekarice uz 50 % popusta; 2). Jurina Nikoli p. Ante iz Primoštena 10 kg. sjemena ljekarice uz 50 % popusta. 3). Milovac Krsti iz Konjevrata 20 kg. sjemena ljekarice uz 50 % popusta.*

100 Isto.

101 DAŠi, ZP, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine , Poljoprivredno odelenje, III br. 424/29. Split, dne 28. februara 1930. Predmet: Predlozi za dodijeljenje sjemena ljekarice, Sreskom načelništvu u Šibeniku.*

102 DAŠi, ZP, *Sresko načelstvo u Šibeniku. Primljeno 15. III. 1930., br. 3489.*

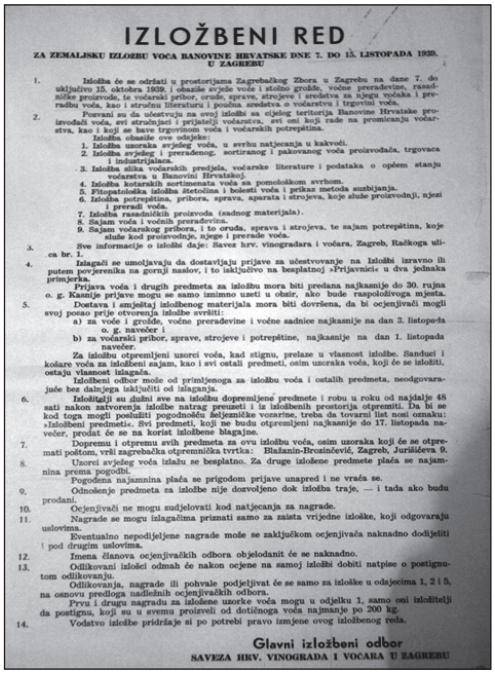

IZLOŽBENI RED

ZA ZEMALJSKU IZLOBU VOCA BANOVINE HRVATSKE DNE 7. DO 13. LISTOPADA 1939. U ZAGREBU

1. Izložba će se održati u prostorijama Zagrebačkog Zbora u Zagrebu na dane 7. do uključivo 15. oktobra 1939. i obuhvatit će svježe voće i stolno grožđe, voćne prerađevine, rasadničke proizvode, te voćarski pribor, oruđe, sprave, strojeve i uređaja za njegu voćaka i preradbu voća, kao i stručnu literaturu i poučna sredstva o voćarstvu i trgovini voća.

2. Pozivani su da učestvuju na ovoj izložbi sa cijelog teritorija Banovine Hrvatske proizvođači voća, svi stručnjaci i prijatelji voćarstva, svi oni koji rade na promicanju voćarstva, kao i koji se bave trgovinom voća i voćarskih potrepština.
Izložba obuhvaća ove odjeljke:
1. Izložba uzoraka svježeg voća, u svrhu natjecanja u kakvoći.
2. Izložba svježeg i prerađenog, sortiranog i pakovanog voća proizvođača, trgovaca i industrijalaca.
3. Izložba slika voćarskih predjela, voćarske literature i podataka o općem stanju voćarstva u Banovini Hrvatskoj.
4. Izložba kotarskih sortimenata voća sa pomološkom svrhom.
5. Fitopatološka izložba štetočina i bolesti voća i prikaz metoda suzbijanja.
6. Izložba potrepština, pribora, sprava, aparata i strojeva, koje služe proizvodnji, njezi i preradi voća.
7. Izložba rasadničkih proizvoda (sadnog materijala).
8. Sajam voća i voćnih prerađevina.
9. Sajam voćarskog pribora, i to oruđa, sprava i strojeva, te sajam potrepština, koje služe kod proizvodnje, njege i prerade voća.

3. Sve informacije o izložbi daje: Savez hrv. vinogradara i voćara. Zagreb, Račkoga ulica br. 1.

4. Izlagači se umoljavaju da dostavljaju prijave za učestvovanje na Izložbi izravno ili putem povjerenika na gornji naslov, i to isključivo na besplatnoj »Prijavnici« u dva jednaka primjerka.
Prijava voća i drugih predmeta za izložbu mora biti predana najkasnije do 30. rujna o. g. Kasnije prijave mogu se samo iznimno uzeti u obzir, ako bude raspoloživoga mjesta.

5. Dostava i smještaj izloženog materijala mora biti dovršena, da bi ocjenjivači mogli svoj posao prije otvorenja izložbe svršiti:
a) za voće i grožđe, voćne prerađevine i voćne sadnice najkasnije na dan 3. listopada o. g. navečer i
b) za voćarski pribor, sprave, strojeve i potrepštine, najkasnije na dan 1. listopada navečer.
Za izložbu otpremljeni uzorci voća, kad stignu, prelaze u vlasnost izložbe. Šanduci i košare voća za izložbeni sajam, kao i svi ostali predmeti, osim uzoraka voća, koji će se izložiti, ostaju vlasnost izlagača.
Izložbeni odbor može od primljenoga za izložbu voća i ostalih predmeta, neodgovarajuće bez daljnjega isključiti od izlaganja.

6. Izlošitelji su dužni sve na izložbu dopremljene predmete i robu u roku od najdalje 48 sati nakon zatvorenja izložbe natrag preuzeti i iz izložbenih prostorija otpremiti. Da bi se kod toga mogli poslužiti pogodnošću željezničke vonarine, treba da tovarni list nosi oznaku: »Izložbeni predmeti«. Svi predmeti, koji ne budu otpremljeni najkasnije do 17. listopada navečer, prodat će se na korist izložbene blagajne.

7. Dopremu i otpremu svih predmeta za ovu izložbu voća, osim uzoraka koji će se otpremati poštom, vrši zagrebačka otpremnička tvrtka: Blažanin-Brozinčević, Zagreb, Jurišićeva 9.

8. Uzorci svježeg voća izlažu se besplatno. Za druge izložene predmete plaća se najamnina prema pogodbi.
Pogodena najamnina plaća se prigodom prijave unapred i ne vraća se.

9. Odnošenje predmeta za izložbe nije dozvoljeno dok izložba traje, — i tada ako budu prodani.

10. Ocjenjivači ne mogu sudjelovati kod natjecanja za nagrade.

11. Nagrade se mogu izlagačima priznati samo za zaista vrijedne izložke, koji odgovaraju uslovima.
Eventualno nepodijeljene nagrade može se zaključkom ocjenjivača naknadno dodijeliti i pod drugim uslovima.

12. Imena članova ocjenjivačkih odbora objelodanit će se naknadno.

13. Odlikovani izlošci odmah će nakon ocjene na samoj izložbi dobiti natpise o postignutom odlikovanju.
Odlikovanja, nagrade ili pohvale podjeljivat će se samo za izložke u odjecima 1, 2 i 5, na osnovu predloga nadležnih ocjenjivačkih odbora.
Prvu i drugu nagradu za izložene uzorke voća mogu u odjelku 1, samo oni izlošitelji da postignu, koji su u svemu proizveli od dotičnoga voća najmanje po 200 kg.

14. Vodstvo izložbe pridržaje si po potrebi pravo izmjene ovog izložbenog reda.

Glavni izložbeni odbor
SAVEZA HRV. VINOGRADA I VOĆARA U ZAGREBU

Slika 5. Izložba voća Banovine Hrvatske u Zagrebu iz 1939. godine (izvor: DAŠI, Zbirka Poljoprivreda)

centimetar i bijele boje. Može se naći i odrasli oblik kukca koji je sive boje, ima jako dugačka ticala i na vratu ima crvenu točkicu. Moli se Banska Uprava da naredi svim sreskim agronomima da u onim srezovima gdje se uzgaja buhač potanko izvjeste o ovom štetniku i da u najkraćem roku pošalju veći broj zaraženih stručaka buhača ovoj stanici radi utvrđivanja veličine zaraze." [103]

S ciljem poboljšanja stanja poljoprivredeprirađena je propagandna pokretna poljoprivredna izložba paviljonsko-vagonskog tipa. Šibenik je zastupao predsjednik Kotarskog odbora Marko Bačinić, uz predstavnike općina Skradin, Tijesno, Vodice i Zlarin. Grad je predstavljen specijalitetima ovog podneblja: spužvama i koraljima (Zlarin), brodovima (Betina) te kvalitetnim vinima, maraštinom i prošekom iz Šibenika. Izložba je organizirana početkom ožujka 1934. godine i svečano dočekana u Šibeniku. Odborom za doček predsjedavao je Ante Tambača, član šibenske Težačko-seljačke zadruge, koji je izrazio zadovoljstvo što Šibenik ima čast pokroviteljstva izložbe. Izložbu je posjetilo oko 3.000 građana i seljaka okolnih sela. Priređivači izložbe preporučili su šibenskim poljoprivrednicima-uzgoj peradi i kunića, obnovu sadnje buhača i uzgoj dudovog svilca.[104]

Postupni oporavak poljoprivrede šibenskog područja započinje od 1934. godine. Šibenik je kao najsnažniji dalmatinski vinogradarski grad bio domaćin Kongresa vinogradara Primorske Banovine 19. ožujka 1934. godine. Općinske vlasti preporučale su postupno napuštanje uzgoja vinove loze te povratak uzgoja kulturi povrća, vrtlarskim kulturama, buhaču, smokvama, maslinama i bademima, koje su imale značajniju konjukturu na tržištu.

Od osnivanja Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. godine preko stručnih službi Poglavarstva i Općine Šibenik vodi se veća briga oko unapređenja vinogradarstva akcijama sadnje, gospodarskim tečajevima i tzv. danima grožđa kako u gradu Šibeniku

[103] DAŠI, ZP, *Državna poljoprivredna ogledna i kontrolna stanica u Splitu, Broj: 1279/312.E. Split, dne 29/VIII-1930. Banskoj upravi poljopriv. odelenje Split Cetinje, Kraljevska banska uprava Primorske banovine-Split, III, No. 21914. Split, 9. septembra 1930. Sreskom načelstvu Šibenik.*

[104] DAŠI, NT, br. 71, 9. 3 .1934.

tako i u većini prigradskih općina. Unapređenje vinogradarstva vrši se izborom novih podloga američke loze s otpornijim rasadnim materijalom iz Italije (tzv. Pauzeenovi i Rugerovi hibridi), kao i novih podloga američke loze iz Francuske.[105]

ZAKLJUČAK

Poljoprivreda je bila važna gospodarska grana na području Šibenskog kotara tijekom 20-ih i 30-ih godina 20 stoljeća. U primorskom dijelu najviše se uzgajala vinova loza, koja je činila polovinu ukupne vrijednosti proizvodnje. Poljodjelska proizvodnja je nedostatkom tehnologije i edukacije u struci zaostala u odnosu na stanje prema ostalom dijelu Hrvatske.

Agronom Stanko Ožanić kroz stručni rad naglašava slabosti nerazvijene poljoprivrede na početku 20. stoljeća i njezin postepeni razvoj kroz različite vidove poljoprivredne edukacije već u osnovnom školstvu, organizacijom različitih poljodjelskih tečajeva, školama za domaćice, oglednim parcelicama itd.

Svjetska gospodarska kriza koja je započela 1929. godine odrazila se još više na teškostanje u poljoprivredi Šibenika. S prvim organiziranim poljodjelskim tečajevima s ciljem osuvremenjivanja zaostale poljoprivrede započelo se poslije 1921. godine, po dolasku talijanske okupacijske vojske. Održana su različita predavanja iz voćarstva, ratarstva, povrtlarstva, zadrugarstva, maslinarstva, bolesti bilja itd. Pohađala su ih 200 seljaka i gradskih težaka. Nadalje, tridesetih godina 20. stoljeća na širem području Dalmacije održavani su različiti voćarsko-vinogradarsko-vinarski tečajevi. Vinko Anzulović obavlja poslove Kotarskog agronoma u Šibeniku od 1902. godine kao pionir učitelja agronomije. Dao je znatni doprinos usavršavanju šibenskog težaka održavanjem raznih tečajeva te brojnim predavanjima o vinarstvu, maslinarstvu, voćarstvu i vrtlarstvu. U Kninu i Šibeniku djelovalesu i poljoprivredne škole.

Program edukacije Kotarskog agronoma uključuje edukaciju tekućih poljoprivrednih poslova kao i opće informacije o stanju poljoprivrede s naglaskom na načine pripreme tla i sadnju voćaka. Također se navodi da kotarski agronom na svojim službenim putovanjima treba uputiti poljoprivrednike da ostave vlastito sjeme koje će mnogo bolje odgovarati njihovim uvjetima uzgoja. Diljem države održane su poljoprivredne izložbe koje su imale edukativnu i poticajnu svrhu u poljoprivrednoj proizvodnji. Po proizvodnji vina i ulja Šibenski kotar zauzimao je vodeće mjesto u Dalmaciji. Problemi nedovoljno educiranog stanovništva o modernom načinu poljoprivredne proizvodnje nisu dopuštali da se ova grana snažnije razvije. Također, ni tadašnja agrarna politika nije pogodovala pučanstvu.

I u Šibeniku se krajem 19. stoljeća većina prigradskog pučanstva Varoši i Vrtline bavi vrtlarstvom kao jednom od primarnih grana poljoprivrede. Među pionire šiben-

[105] Andrija Tambača, *Vinogradarstvo i vinarstvo šibenskog kraja kroz stoljeća*, Šibenik, 1998., 302 – 304.

skog vrtlarstva može se zasigurno svrstati Petar Luka Biankini-Mastličević. Osnovao je tzv. pokušališta u kojima su bile formirane različite parcelice za pokusni uzgoj u introdukciji i uzgoj različitih ratarskih, voćarskih i vrtnih kultura. Na polju „ukrasne hortikulture" nije bilo specijalista. Mogu se pronaći tek pojedinci, i to kao stručnjaci koji su tek diplomirali, ali s općenitim znanjem iz navedenog baziranim na znanjima iz proizvodnje mediteranskih poljoprivrednih kultura. Lijepo oblikovane i uređene vrtove s ukrasnim biljem tada su imali tek imućniji građani Šibenskog kotara. Znanja iz vrtlarstva i oblikovanja vrtova najviše su se prenosila usmenom predajom, premda je s pošumljavanjem šire i uže okolice Šibenika započeto još krajem 19. stoljeća, poslije 1880. godine. U razdoblju 1920. – 1939. u literaturnim navodima stalno se govori o važnosti očuvanja krajobraza edukacijom i o potrebi zaštite šuma i drugih biljnih vrsta.

LITERATURA:

BELAMARIĆ, Igor, *Šibenska sjećanja*, Šibenik, 2008.
BLAŽEVIĆ, Milivoj, Povijest trgovačke, obrtničke i bankarske djelatnosti u Šibeniku od 1921. do 1941. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 52, Zadar, 2010., 347 – 379.
BLAŽEVIĆ, Milivoj, Šibensko gospodarstvo od sredine 19. stoljeća do 1921., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 51, Zadar, 2009., 161 – 201.
BLAŽEVIĆ, Milivoj, Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 49, Zadar, 2007., 645 – 689.
DEFILIPPIS, Josip, *Dalmatinsko selo u promjenama*, Split, 1997.
DEFILIPPIS, Josip, Promjene u poljoprivredi i selu Dalmacije u posljednjih stotinjak godina, *Društvena istraživanja*, god. 15, br. 6 (86), Zagreb, 2006., 1049.
DORBIĆ, Boris, KRNČEVIĆ, Marija, KRNČEVIĆ, Željko, GAČINA, Nikolina, Krajobrazno uređenje i zaštita ruralnog okoliša Starokršćanske crkve Srima-Prižba kod Šibenika s posebnim osvrtom na gastronomske vrijednosti u svrhu turističke valorizacije, *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, br. 2, Čakovec, 2012., 23 – 32.
FORTIS, Alberto, *Put po Dalmaciji*, Split, 2004.
FRANGEŠ, Otto, Problemi relativne napučenosti u Jugoslaviji, *Arhiv ministarstva poljoprivrede*, godina V, svezak 1, Beograd, 1938.
GRUBIŠIĆ, Slavo, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik, 1974.
MATKOVIĆ, Petar, Petar Biankini Mastličević-pionir našeg Vrtlarstva-O 60. Obljetnici smrti, *Hortikultura* 1-2. Zagreb, 1988., 17.
OŽANIĆ, Stanko, *Poljoprivreda Dalmacije*, Split, 1923.
STIPETIĆ, Vladimir, Stanko Ožanić i njegov rad na strategiji poljoprivrednog razvoja Dalmacije, *Zadarska smotra-Časopis za kulturu, znanost i umjetnost*, broj 1-2, Zadar, 1994., 135 – 142.
STIPETIĆ, Vladimir, Razvitak poljoprivredne proizvodnje u Hrvatskoj: tendencije, stanje i osnovni problemi, *Zbornik radova-Sveučilišta u Rijeci*, Ekonomski fakultet, god 23, sv. 1, Rijeka, 2005., 25.
TAMBAČA, Andrija, *Vinogradarstvo i vinarstvo šibenskog kraja kroz stoljeća*, Šibenik, 1998.
ZENIĆ, Milivoj, *Stari Šibenik kalama, skalama i butama*, Zagreb, 2010.

Boris DORBIĆ, Anita PAMUKOVIĆ, Milivoj BLAŽEVIĆ

TRIBUTE TO THE HISTORY OF HORTICULTURAL AND PLANT PRODUCTION EDUCATION IN THE ŠIBENIK REGION 1920–1939

Summary

In the period between the two world wars, agriculture was one of the basic economic branches for the population of the Šibenik region. People produced food mostly for their own needs. Viticulture, viniculture and farming were the most developed in this area. Urban and partly out-of-town agriculture relied on growing vegetable and decorative cultures. Their promotion and development were mostly based on agricultural education and exhibitions, as well as on the related branches of fruit growing and plant production. Local authorities supported the agricultural education of population in diverse ways. By using and analysing archival data and scientific literature, a contribution is given to knowing and developing the agrarian education of the Šibenik region in the period 1920–1939.

Keywords: agriculture; education; Šibenik region; horticulture; plant production; landscape.